

ISBN 978-83-7005-496-0

*Książka współfinansowana jest
z Funduszu Inicjatyw Obywatelskich*

**Piotr
Dąbrowski**

ABC...

Wydawnictwo PTTK „Kraj”

TURYSTY PRZYRODNIKA

2008
ROK PRZYRODY
W PTTK

Z D O B Y W A J
O D Z N A K Ę

TURYSTA PRZYRODNIK

Odnaka „**Turysta Przyrodnik**” ustanowiona została przez Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, na wniosek Komisji Ochrony Przyrody ZG PTTK w 1979 roku. Celem zdobywania odznaki jest budzenie zainteresowań przyrodniczych wśród turystów oraz inspiracja do działalności na rzecz ochrony polskiej przyrody.

Odnaka „**Turysta Przyrodnik**”, cieszy się dużą popularnością szczególnie wśród młodzieży. Można ją zdobywać podczas wycieczek i wędrówek pieszych, motorowych, czy rowerowych zarówno w górach, jak i na nizinach. W ciągu roku zdobywa ją około 3000 osób.

W 80 oddziałach PTTK na terenie całego kraju działają Komisje Ochrony Przyrody, a w 90 działają referaty, gdzie każdy można zweryfikować odznakę „**Turysta Przyrodnik**”.

Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego rok 2008, ustanowił „**Rokiem Przyrody w PTTK**”. Zintensyfikowanie działań podejmowanych przez PTTK pod hasłem dbania o przyrodę ojczystą, wynika z jubileuszy jakie przypadają w roku 2008 związanych z początkami działań na rzecz ochrony dziedzictwa naturalnego w Polsce, pierwszych uregulowań prawnych w tym zakresie. Zainicjowane one zostały ponad wiek temu przez Towarzystwa: Galicyjskie Towarzystwo Tatrzańskie (przekształcone w Towarzystwo Tatrzańskie), Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, których prawnym następcą i kontynuatorem działań jest Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze. Dlatego też Troska o środowisko naturalne jest jednym z głównych celów statutowych Towarzystwa. Wynika to z faktu, iż turystyka nie może istnieć bez przyrody i to przyrody zdrowej. Przyrodnicza turystyka zrównoważona, to nieustanne dostosowywanie procesów turystycznych do możliwości przyrody i korzystania z niej tylko w takim stopniu, w jakim nie spowoduje to nieodwracalnej jej degradacji.

W ramach „Roku Przyrody w PTTK” realizowany jest projekt „**Przyroda uczy najpiękniej**”, współfinansowany ze środków Funduszu Inicjatyw Obywatelskich. Projekt ma zwrócić społeczeństwu uwagę na potrzebę zachowania naturalnego środowiska, a tym samym dążenie do zrównoważonego rozwoju poprzez ochronę dziedzictwa naturalnego. Przedsięwzięcie realizowane w oparciu o aktywne formy edukacji, ze znacznym zaangażowaniem społeczności lokalnych, pozwoli na wypracowanie odpowiedzialnych i aktywnych postaw społeczeństwa w celu ochrony naszego naturalnego dziedzictwa.

Jednym z elementów projektu jest popularyzacja odznaki „**Turysta Przyrodnik**”. Szczegóły dotyczące realizacji projektu znajdują się na stronie: www.rokprzyrody.pttk.pl.

PIOTR
DĄBROWSKI

A B C . . .

TURYSTY PRZYRODNIKA

Warszawa
2008

Projekt okładki, skład
i opracowanie graficzne książki:
Andrzej Wielocha

*Za treść publikacji odpowiada
Polskie Towarzystwo Turytyczno-Krajoznawcze.*

*Projekt współfinansowany jest ze środków
Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w ramach
Rządowego Programu – Fundusz Inicjatyw Obywatelskich.*

*Koordynator projektu:
Jolanta Śledzińska*

ISBN 978-83-7005-496-0

Wydawnictwo PTTK „Kraj”
00-071 Warszawa ul. Senatoska 11
www.pttk.pl

DROGI CZYTELNIKU!

Książeczka, która masz przed sobą została przygotowana przede wszystkim z myślą o młodych turystach, którzy dopiero rozpoczynają samodzielną przygodę z wędrówką – pieszą lub na nartach, rowerem, kajakiem, pod żaglami, konno, czy w jakikolwiek inny sposób. Chodzi zatem o ludzi uprawiających turystykę aktywną, której właściwą areną jest otwarta przestrzeń, przyroda im mniej przez człowieka zmieniona, tym lepiej.

Wszystkie dyscypliny aktywnej turystyki uprawiane są w środowisku przyrodniczym i fakt ten ma doniosłe konsekwencje. Z jednej strony to właśnie bezpośredni kontakt z przyrodą, możliwość najpiękniejszą i najlepiej zachowaną, decyduje o poziomie satysfakcji osiągniętej przez turystę.

– Któż chciałby pływać po zatrutych, cuchnących wodach albo wspinać się na hałdy odpadów?

Ale z drugiej strony, korzystający z walorów przyrody turyści oddziałują na nią, często w wysoce negatywny sposób.

Wynika z tego, że turyści, w swoim własnym interesie, powinni być orędownikami ochrony przyrody – w sensie różnych

działań podejmowanych przez władze publiczne, instytucje i organizacje, a także nauczyć się tak uprawiać ulubione dziedziny turystyki, aby przyrodzie nie szkodzić.

Oczywiście ten „egoistyczny” powód nie jest jedynym, ani najważniejszym argumentem za ochroną przyrody. Są znacznie donioślejsze! Ale i ten niech nam wystarczy, aby w tej popularnie ujętej i oczywiście bardzo skróconej postaci, przekazać te informacje, które zdaniem autora są najważniejsze dla wyruszającego na szlak turysty.

CO ROZUMIEMY POD POJĘCIEM OCHRONY PRZYRODY?¹

Od najdawniejszych czasów poszczególni ludzie, a także społeczności lub instytucje podejmowały działania, których praktycznym rezultatem była ochrona specyficznych tworów przyrody, gatunków czy kompleksów przyrodniczych.

Najczęściej decydowały o tym względy praktyczne. Tak było np. z systemem regaliów, czyli wyłącznych uprawnień władcy do polowania na pewne gatunki zwierzyny. To stąd wzięta się ochrona turów, żubrów i bobrów w dawnej Polsce. Nie poprzestawano przy tym na samych zakazach czy karaniu kłusowników, prowadzono ochronę aktywną dokarmiając zwierzynę, tworząc specjalne mateczniki (dziś powiedzielibyśmy rezerwy) dla jej rozrodu, utrzymując specjalne służby hodowlane. Nie byłoby dzisiaj Białowieskiego Parku Narodowego ani Parku Gran Paradiso w Alpach, nie ocalałyby żubry ani koziorożce alpejskie, wraz ze swoimi matecznikami, gdyby nie ochroniono tych terenów dla satysfakcji władców i chwały królestw.

---

1) Tekst tego rozdziału został przygotowany w oparciu o artykuł „Postulat zachowania różnorodności biologicznej jako synteza 200 letniego rozwoju idei ochrony przyrody”, który autor napisał dla miesięcznika Aura.

Czyjeś prawa nie były jednak jedynym motywem różnych poczynań ochronnych. W dawnych wiekach również umiano dostrzec to, że niektóre zasoby przyrody wolno się odnawiają i ich wyniszczenie może spowodować ogromne szkody. Wiadomo, że Chińczycy już w XI w. p.n.e. chronili cenne dla gospodarki gatunki drzew, Inkowie racjonalnie gospodarowali zasobami guana, Jagiełło kazał chronić cisy jako źródło strategicznego surowca. Podobnie królowie Neapolu chronili drzewostany sosny kalabryjskiej w Górach Sila jako rezerwę drewna na potrzeby floty wojennej – do dzisiaj te leśne olbrzymy możemy oglądać w Kalabryjskim Parku Narodowym.

Oczywiście były to raczej odosobnione przypadki w nastawionym na eksploatację podejściu do przyrody. Próżno senator Marcus Ciceron (I w. p.n.e.) nawoływał do powstrzymania niszczenia lasów w Italii – do dzisiejszego dnia ten kraj ponosi fatalne skutki wylesienia Apeninów.

Twory przyrody (bo rzadziej dzika przyroda jako całość) wzbudzały też często zachwyt swym pięknem. Mogło to być przesłanką dla ochrony. Historyk Herodot zanotował, że perski król Kserkses zachwycony pięknem rosnącego nad rzeką Meander platanu, zawiesił na nim złoty znak i postawił strażnika, aby strzegł drzewa; a znowu Luter upominał się o dobre traktowanie ptaków, które pięknie śpiewają.

Obiekty przyrodnicze miały także czasem charakter sakralny. Święte gaje, źródła, drzewa, jako siedlisko lub przejaw bóstwa doznawały czci i były nietykalne, przynajmniej tak długo, dokąd panowały dawne wierzenia. Niejedno stare drzewo dotrało do naszych czasów gdyż kiedyś umieszczono na nim przydrożną kapliczkę.

W niektórych zakonach kontemplacyjnych obowiązywał zwyczaj zostawiania jednej kwatery ogrodu nieuprawianej, aby gospodarował na niej sam Bóg. Człowiek nie ingerował tam w przyrodę z szacunku dla dzieła stworzenia. Poczucie jedności stworzenia i godności całej przyrody znalazło chyba najpełniejszy wyraz u św. Franciszka z Asyżu, który nie tylko zwierzęta, ale także elementy przyrody nieożywionej nazywał swoimi braćmi i siostrami. W tej postawie uwielbienia Stwórcy w Jego dziełach, odbiegał jednak Franciszek od typowej wówczas niestety, a pewnie także i dzisiaj, postawy większości chrześcijan.

Z przytoczonych wyżej przykładów widać wyraźnie, że już w odległych czasach miały miejsce praktyczne działania na rzecz ochrony przyrody motywowane względami gospodarczymi, estetycznymi lub religijnymi, a także interesami jednostek lub grup społecznych.

Wszystkie te starania były jednak doraźne, rozproszone i nie ufundowane na ogólniejszej, naukowej i światopoglądowej podstawie.

Zasadnicza zmiana nastąpiła dopiero z początkiem XIX w., a była w znacznej mierze konsekwencją nałożenia się dwóch procesów: rozwoju nauk przyrodniczych i techniki oraz rozpowszechnienia się ideowych prądów romantyzmu. Nauki przyrodnicze i techniczne, których rozwój w dobie oświecenia doznał wielkiego przyspieszenia, i które w widoczny sposób zaczęły zmieniać świat, kazały spojrzeć na przyrodę jako przedmiot poznania – księgę, jeszcze nie odczytaną, ale z pewnością zawierającą dużo ważnych i pożytecznych wiadomości. Dostrzeżono wartość przyrody jako obiektu badań naukowych i najważ-

niejszego laboratorium, którego niczym nie można zastąpić. Z kolei romantyzm dostrzegł w przyrodzie samoistną wartość właśnie w jej dzikości i grozie. To, co dawniej przerażało i odpychało, stało się teraz godne podziwu, a więc i ochrony.

W ten sposób, nie tracąc z pola widzenia motywów, które występowały już wcześniej, ukształtował się postulat ochrony przyrody dla niej samej, ze względu na jej własną wartość, ale też ze zrozumieniem znaczenia zachowania przyrody dla pożytku ludzkości. Dodajmy, że polscy romantycy dostrzegli też ważną rolę przyrody w kształtowaniu i zachowaniu tożsamości narodowej.

Gdyby próbować, raczej symbolicznie, ustalić czas, od którego to współczesne rozumienie ochrony przyrody się rozpoczyna, to zgodnie z wieloma opiniami, trzeba by wskazać początek XIX w., kiedy to Alexander von Humboldt wprowadził pojęcie „**pomnika przyrody**”. Sam termin nie był wynalazkiem Humboldta, ale autorytet i popularność uczonego były tak wielkie, że jego apele o ochronę cennych tworów przyrody odbiły się w Europie szerokim echem. Konserwatorski ruch ochrony przyrody, który narodził się w I poł. XIX w. nabierał z czasem co raz większego rozmachu. Obejmowano ochroną poszczególne twory przyrody (pomniki), tworzone rezerваты, wprowadzano ochronę gatunkową, prowadzono akcje wychowawcze i propagandowe. Powstawały także organizacje społeczne stawiające sobie za cel ochronę przyrody (np. Szwajcarskie Towarzystwo Przyrodników w 1815). Nową jakość w konserwatorskiej ochronie przyrody przyniosło utworzenie w 1872 r. – jak stwierdził prezydent USA Ulisses Grant: „dla pożytku i radości społeczeń-

stwa” – Parku Narodowego Yellowstone. Wydarzenie to odbiło się szerokim echem na całym świecie uświadamiając ludziom, że obszary o szczególnych walorach przyrodniczych i krajobrazowych stanowią ogólnonarodowe dziedzictwo, które trzeba przekazać kolejnym pokoleniom, a pojęcie „parku narodowego” stało się – i zapewne jest do dnia dzisiejszego – najszerzej rozumianym i akceptowanym społecznie terminem z zakresu ochrony przyrody.

W II poł. XIX w. bardzo wyraźne stały się też związki między ochroną przyrody i turystyką, a powstające wtedy towarzystwa turystyczne rychło stanęły w pierwszym szeregu walki o zachowanie dziedzictwa przyrodniczego, czego znakomitych przykładów dostarcza historia Towarzystwa Tatrzańskiego (1873) i Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (1906).

Konserwatorski nurt ochrony przyrody rozwijał się świetnie, także w pierwszych dekadach XX w. Powstawały ciągle nowe parki i rezerваты, powstawały co raz obszerniejsze listy gatunków chronionych, prowadzono dokumentację obiektów przyrodniczych, stworzono podstawy prawodawstwa i zręby międzynarodowej współpracy w zakresie ochrony przyrody. Jednak w okresie międzywojennym stawało się również widoczne, że w wielu krajach osiągnięto taki potencjał demograficzny, gospodarczy i technologiczny, który powodował przekształcanie środowiska przyrodniczego w skali wcześniej niespotykanej. Wobec tych wielkoprzestrzennych oddziaływań, czysto konserwatorskie podejście nie mogło już wystarczyć. Uczni działający na polu ochrony przyrody dostrzegli, że potrzebne jest racjonal-

ne planowanie i gospodarowanie zasobami przyrody, z uwzględnieniem technicznych metod ich ochrony. Ten otwierający się, nowy okres w dziejach ochrony przyrody nazwał Adam Wodziczko biocentocznym lub planistycznym, stwierdzając jednocześnie, że wiedza o ochronie przyrody osiągnęła już poziom uzasadniający wyodrębnienie jej w osobną dyscyplinę naukową.

Okres po II wojnie światowej to czas, kiedy stopień przekształcenia i zagrożenia przyrody osiąga wymiary globalne, stając się problemem międzynarodowym. Znajduje to dobitny wyraz w ogłoszonym w 1969 r. Raporcie sekretarza generalnego ONZ U'Thanta, który otwiera nowy, trwający do dnia dzisiejszego, okres w ochronie przyrody. Okres podejścia globalnego, ujmowanego w kategoriach biosfery jako całości. Konsekwencją tego podejścia jest uznanie ponadpaństwowego charakteru problemów ekologicznych i wspólnej odpowiedzialności państw za los Ziemi. Raport U'Thanta nadał zagadnieniom środowiskowym „najwyższy priorytet” w polityce międzynarodowej i był katalizatorem dalszych ważnych wydarzeń, w tym uwzględnienia ochrony przyrody w prawie międzynarodowym oraz zainicjowania szeregu międzynarodowych programów badawczo-wdrożeniowych. Jednym z najważniejszych problemów był konflikt między ochroną zasobów przyrodniczych, a rozwojem gospodarczym, wpisany zresztą w szerszy kontekst konfliktu między biednymi a bogatymi krajami. Trzy najważniejsze organizacje międzynarodowe zajmujące się ochroną przyrody (Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody – IUCN, Program Środowiskowy Narodów Zjednoczonych – UNEP i Światowy Fundusz na rzecz Przyrody – WWF) postanowiły opracować program, który by

wskazał wyjście z tego dylematu. Został on ostatecznie przyjęty i opublikowany w 1980 roku pod tytułem **Światowa Strategia Ochrony Przyrody** i opatrzony podtytułem „Ochrona żywych zasobów dla zrównoważonego rozwoju”. To od tego dokumentu w myśleniu o relacjach między środowiskiem przyrodniczym, a gospodarującym w nim człowiekiem, zaczęto co raz częściej posługiwać się pojęciem „**zrównoważonego rozwoju**”.

Koncepcja zrównoważonego rozwoju objęła wcześniejszy dorobek w zakresie ochrony przyrody, ale daleko zań wykroczyła. W bogatej treści **Światowej Strategii Ochrony Przyrody** znalazł się między innymi szeroko argumentowany postulat zachowania różnorodności genetycznej występującej na Ziemi. Przedstawiono tam zarówno znaczenie tych zasobów dla ludzkości, jak też motywy i główne kierunki ich ochrony z uwzględnieniem dotychczasowych osiągnięć. W szczególności **Strategia** odnosi się zarówno do zróżnicowania genetycznego w obrębie gatunku jak i międzygatunkowego, wskazuje na konieczność ochrony ekosystemów o wysokiej różnorodności oraz różni ochronę zasobów genetycznych zarówno w miejscu ich naturalnego występowania, jak i warunkach sztucznych. Widać, że Strategia w szerokim zakresie uwzględniała już późniejsze koncepcje ochrony różnorodności biologicznej, chociaż samo to pojęcie w **Strategii** jeszcze nie występuje, a do szerokiego użytku weszło ono dopiero w drugiej połowie lat 80-tych XX w.

W niedługim czasie ochrona różnorodności biologicznej stała się przedmiotem prawa międzynarodowego. Prace prowadzone od 1988 r. pod auspicjami UNEP (Program Środowiskowy

Narodów Zjednoczonych) doprowadziły do przygotowania konwencji o różnorodności biologicznej, której podpisanie uważa się za jeden z najważniejszych efektów pamiętnego **Szczytu Ziemi** obradującego w Rio de Janeiro w 1992 r.

Różnorodność biologiczną rozumie się jako pełne zróżnicowanie wszelkich żywych organizmów występujących na Ziemi, zarówno w obrębie gatunków, pomiędzy gatunkami, jak też pomiędzy ekosystemami, w których skład te organizmy wchodzi.

Szczególnie należy przy tym podkreślić, że w zakres pojęcia różnorodności biologicznej wchodzi zarówno bogactwo wytworzone przez samą przyrodę, jak też będące wynikiem ludzkiej działalności. Dotyczy to tak zróżnicowania ras i odmian hodowanych zwierząt i roślin, jak i ekosystemów, których wiele utrzymują się w danym stanie na skutek ingerencji człowieka. Uwzględnienie tego powoduje, że istnieje organiczny związek między ochroną różnorodności biologicznej a ochroną różnorodności kulturowej, szczególnie na obszarach wiejskich. Postulat ochrony różnorodności biologicznej ma zatem głęboko humanistyczny wymiar i swoimi konsekwencjami sięga daleko w sferę zjawisk społecznych.

Powszechne przyjęcie zasady ochrony różnorodności biologicznej stanowiło uwięzczenie pewnego etapu w dziejach ochrony przyrody, ale w jeszcze większej mierze otwarcie nowego. Dyskusje metodologiczne, zmierzające do wypracowania najbardziej efektywnych sposobów realizacji celów konwencji doprowadziły do sformułowania koncepcji tzw. podejścia ekosystemowego, co oznacza strategię zintegrowanego zarządzania zasobami przyrodniczymi, tak aby równomiernie realizować

ich ochronę, zrównoważone użytkowanie oraz sprawiedliwy podział korzyści wynikających z wykorzystania zasobów genetycznych Ziemi. Podejście ekosystemowe zakłada możliwie najpełniejsze zastosowanie stale rozwijającej się wiedzy przyrodniczej, ale na tym nie poprzestaje. Punktem wyjściowym jest stwierdzenie, że zasady zarządzania lądem, wodą i żywymi zasobami są przedmiotem społecznego wyboru. W konsekwencji okazuje się, że w ochronie bioróżnorodności uwarunkowania społeczno-ekonomiczne są równie ważne jak biologiczne, a nauki społeczne, na równi z biologicznymi stanowią podstawę dla określenia prawidłowych sposobów postępowania.

Tak oto, po blisko 200 latach od *monument de la nature* Humboldta, teoria i praktyka ochrony przyrody uzyskały już dojrzałą formę, syntetycznie wyrażoną w idei ochrony różnorodności biologicznej. Koncepcję tę cechują: oparcie o interdyscyplinarne badania naukowe, ugruntowanie w prawie międzynarodowym w oparciu o zasadę sprawiedliwego korzystania z zasobów i biotechnologii, oryginalna metoda rozwiązywania praktycznych zadań oraz fundament moralny jasno wyrażony w Światowej Strategii Ochrony. Zawiera się on w często cytowanym stwierdzeniu, że **„Ziemi nie odziedziczyliśmy po naszych rodzicach – my ją pożyczyciśmy od naszych dzieci”**.

Nasze kalendarium

- 1873** – już w pierwszym Statucie Towarzystwa Tatrzańskiego pojawia się zapis o potrzebie ochrony przyrody;
- 1908** – w Polskim Towarzystwie Krajoznawczym powstaje Komisja Ochrony Osobliwości Przyrody;
- 1954** – zostaje utworzony Tatrzański Park Narodowy, do czego przyczynia się PTTK udostępniając na jego potrzeby ok. 1000 ha ziemi należącej do Towarzystwa;
- 1957** – PTTK razem z LOP, PZW i PZŁ tworzy Straż Ochrony Przyrody;
- 1976** – Bieszczadzki Oddział PTTK w Ustrzykach Dolnych współorganizuje pierwszą akcję „Czyste Góry”, która jest realizowana do dnia dzisiejszego;
- 1977-1979** – z inicjatywy członków Komisji Ochrony Przyrody powstaje 9 parków krajobrazowych;
- 1979** – ustanowienie odznaki „Turysta Przyrodnik”;
- 1980** – z inicjatywy PTTK i LOP rodzi się akcja „Zielone Płuca Polski”;
- 1988** – PTTK zostaje członkiem Europejskiej Federacji Parków Narodowych i Parków Natury;
- 2003-2004** – w ramach akcji „U źródeł rzek” członkowie ponad 100 oddziałów PTTK inwentaryzują i porządkują okolicę źródeł polskich rzek;
- 2005-2006** – wspólnie z Lasami Państwowymi realizujemy inicjatywę edukacyjno-wychowawczą „Sadzimy Las” skierowaną głównie do młodego pokolenia turystów i mającą na celu zwrócenie uwagi na szczególną rolę lasów w uprawianiu turystyki.

PARAGRAF W PLECAKU, CZYLI OCHRONA PRZYRODY NA TURYSTYCZNYM SZLAKU

Jednym z aspektów ochrony przyrody jest system przepisów (ustaw, rozporządzeń, regulaminów), który ma charakter nakazów lub zakazów, nierzadko obwarowanych sankcjami za ich nieprzestrzeganie. Najważniejszym aktem prawnym jest ustawa o ochronie przyrody z 16 kwietnia 2004. Bardzo istotne znaczenie mają również rozporządzenia wydane na podstawie tej ustawy. Także w innych ustawach i podpisanych przez Polskę konwencjach międzynarodowych znajdują się zapisy mające istotne praktyczne znaczenie dla ochrony przyrody. Wszystko to razem stanowi zagadnienie obszerne i dosyć skomplikowane, któremu poświęcono już niejedno sążniste dzieło.

W tym rozdziale zwrócimy uwagę na te przepisy dotyczące ochrony przyrody, z którymi najczęściej ma do czynienia wędrujący turysta. Należy je znać i respektować nie tylko z szacunku dla prawa i chęci uniknięcia ewentualnej kary, ale przede wszystkim rozumiejąc ich praktyczne znaczenie dla zachowania naszej przyrody.

TURYSTYKA NA TERENACH LEŚNYCH

Zacznijmy od lasów, które pokrywają ok. 29% powierzchni naszego kraju i stanowią najważniejszy teren dla turystyki i rekreacji. Na razie rozpatrujemy lasy nie objęte ochroną w rezerwatach czy parkach narodowych. Większość lasów (ponad 80%) stanowi własność Skarbu Państwa i na mocy ustawy jest udostępniona dla społeczeństwa w celach wypoczynku i rekreacji, w tym również zbioru płodów runa leśnego. Turystyczne wykorzystanie lasów państwowych jest zatem naszym obywatelskim prawem! Na ogół nie zdajemy sobie sprawy z jego znaczenia, przynajmniej tak długo, dopóki nie natkniemy się w lesie na tablicę:

TEREN PRYWATNY – WSTĘP WZBRONIONY!

Od zasady dostępności lasów istnieją jednak pewne wyjątki: Stałym zakazem wstępu objęte są lasy stanowiące:

- 1) uprawy leśne do 4 m wysokości;
- 2) powierzchnie doświadczałne i drzewostany nasienne;
- 3) ostoje zwierząt;
- 4) źródlika rzek i potoków;
- 5) obszary zagrożone erozją.

Ponadto nadleśniczy może wprowadzić okresowy zakaz wstępu do lasu w razie, gdy:

- 1) wystąpiło zniszczenie albo znaczne uszkodzenie drzewostanów lub degradacja runa leśnego;
- 2) występuje duże zagrożenie pożarowe;
- 3) wykonywane są zabiegi gospodarcze związane z hodowlą, ochroną lasu lub pozyskaniem drewna.

Tereny leśne objęte zakazem wstępu powinny być oznakowane odpowiednimi tablicami. Nie dotyczy to tylko upraw, które każdy wędrujący po lesie łatwo rozpozna.

Wędrując po lesie mamy obowiązek zachowania przepisów porządkowych, które zabraniają:

- 1) zanieczyszczania gleby i wód;
- 2) zaśmiecania;
- 3) rozkopywania gruntu;
- 4) niszczenia grzybów oraz grzybni;
- 5) niszczenia lub uszkodzania drzew, krzewów lub innych roślin;
- 6) niszczenia urządzeń i obiektów gospodarczych, turystycznych i technicznych oraz znaków i tablic;
- 7) zbierania owoców runa leśnego w oznakowanych miejscach zabronionych;
- 8) rozgarniania i zbierania ściółki;
- 9) wypasu zwierząt gospodarskich;
- 10) biwakowania poza miejscami wyznaczonymi przez właściciela lasu lub nadleśniczego;
- 11) wybierania jaj i piskląt, niszczenia lęgówisk i gniazd ptasich, a także niszczenia legowisk, nor i mrowisk;
- 12) płoszenia, ścigania, chwytania i zabijania dziko żyjących zwierząt;
- 13) puszczenia psów luzem;
- 14) hałasowania oraz używania sygnałów dźwiękowych, z wyjątkiem przypadków wymagających wszczęcia alarmu.

Bardzo ważne są przepisy przeciwpożarowe! W latach 2005 i 2006 wybuchało w naszych lasach po ok. 12000 (!) pożarów, które strawiły tysiące hektarów lasów. Straż pożarna ocenia, że

ok. 40% pożarów jest wynikiem nieostrożnego obchodzenia się z ogniem przez odwiedzających lasy. W związku z tym pamiętajmy, że w lasach oraz na terenach śródleśnych, jak również w odległości do 100 m od granicy lasu, zabrania się działań mogących wywołać niebezpieczeństwo, a w szczególności:

- 1) rozniecania ognia poza miejscami wyznaczonymi do tego celu przez właściciela lasu lub nadleśniczego;
- 2) korzystania z otwartego płomienia;
- 3) wypalania wierzchniej warstwy gleby i pozostałości roślinnych.

W tym miejscu należy dodać, że na terenie całego kraju obowiązuje, zapisany w ustawie o ochronie przyrody, kategoryczny zakaz wypalania łąk, pastwisk, nieużytków, rowów, pasów przydrożnych, szlaków kolejowych oraz trzcinowisk i szuwarów. Przepis ten ma nie tylko znaczenie przeciwpożarowe. Wypalanie darni przynosi ogromne szkody przyrodnicze.

Poruszanie się po lasach pieszo, na nartach lub rowerem nie podlega specyficznym ograniczeniom, ale już konno można jeździć tylko po drogach wyznaczonych przez nadleśniczego. Jeszcze bardziej rygorystyczne są przepisy dotyczące ruchu w lesie pojazdów silnikowych, zaprzęgowych i motorowerów – jest on dozwolony jedynie drogami publicznymi, natomiast drogami leśnymi tylko wtedy, gdy są one oznakowane drogowskazami dopuszczającymi ruch. Nie dotyczy to inwalidów poruszających się pojazdami przystosowanymi do ich potrzeb.

Postój pojazdów, o których była mowa jest dozwolony wyłącznie w miejscach oznakowanych. Oczywiście powyższe przepisy nie dotyczą pojazdów uprzywilejowanych.

Trzeba w tym miejscu bardzo mocno podkreślić, że jeżdżenie po leśnych drogach i ścieżkach na różnego rodzaju motocyklach czy quadach jest nie tylko barbarzyńskim niszczeniem przyrody, jest także łamaniem prawa i powinno być konsekwentnie zwalczane przez straż leśną i policję.

Pamiętajmy także o tym, że imprezy sportowe oraz inne imprezy o charakterze masowym organizowane w lesie wymagają zgody właściciela lasu. Zatem jeśli chcemy zorganizować jakiś większy rajd czy zlot powinniśmy koniecznie uzgodnić to z właściwym nadleśniczym.

Zwróćmy wreszcie uwagę, że zdecydowana większość terenów położonych wzdłuż szlaków wodnych, to też tereny leśne i wszystkie wyżej przytoczone przepisy w pełni się do nich stosują!

TURYSTYKA NA OBSZARACH CHRONIONYCH

Tereny chronione są z reguły także atrakcyjne pod względem turystycznym. Jest to zupełnie zrozumiałe w świetle tego co już powiedzieliśmy o związkach między turystyką aktywną a ochroną przyrody. Dodatkowo niektóre kategorie terenów chronionych są tworzone m. i. po to aby zachować warunki dla turystyki i rekreacji. Zwykle wprowadzenie jakiejś formy ochrony wiąże się też z nałożeniem ograniczeń, bądź pewnym ukierunkowaniem ludzkiej działalności. Dokonajmy zatem krótkiego przeglądu form ochrony przyrody z punktu widzenia wędrującego turysty.

1. **Obszary chronionego krajobrazu** – z założenia mają chronić zasoby przyrodnicze ważne dla turystyki i rekreacji. Ich ustanowienie ma znaczenie przede wszystkim dla planowania przestrzennego oraz nakłada pewne ograniczenia na działalność gospodarczą, natomiast nie ogranicza dodatkowo swobody uprawiania turystyki ponad ogólne przepisy.

2. **Pomniki przyrody, użytki ekologiczne, stanowiska dokumentacyjne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe** – w odniesieniu do tych obiektów może być wprowadzony zestaw znacznie ostrzejszych przepisów, włącznie z zakazem wstępu (np. do jaskini lub na torfowisko) jeśli jest to niezbędne dla ochrony siedlisk lub ostoi rzadkich gatunków. Konkretnie postanowienia różnią się w zależności od obiektu, dlatego należy postarać się znaleźć tablicę odpowiednią informacyjną, a w razie jej braku posłużyć się ogólną zasadą: postępujemy tak, aby w przyrodzie nie pozostały ślady naszej obecności!

3. **Parki krajobrazowe** – to także obszary tworzone m. i. z myślą o turystyce, zwłaszcza kwalifikowanej i uprawianej w małej skali, w pełnej równowadze ze środowiskiem. Ustawa przewiduje kilkunastopunktowy katalog zakazów, które mogą być wprowadzone na terenie parku krajobrazowego, z których turystów dotyczą: zakaz organizowania rajdów samochodowych i motorowych oraz używania łodzi i innego sprzętu motorowego na otwartych zbiornikach wodnych. Zwłaszcza ten ostatni, często stosowany zakaz jest prawdziwym błogosławieństwem dla turystów szukających nad wodą odpoczynku i kontaktu z przyrodą. Czym innym są inwestycje związane z turystyką. Budowa schronisk, ośrodków wypoczynkowych, wyciągów narciarskich

itp. jako poważnie ingerująca w środowisko podlega ograniczeniom. O tym jakie inwestycje związane z turystyką mogą być ewentualnie dopuszczone i na jakich zasadach rozstrzyga specjalny dokument, zwany *planem ochrony*, który określa szczegółowo cele i sposoby funkcjonowania danego parku.

4. **Parki narodowe** – służą przede wszystkim ochronie przyrody, tak żywej jak i nieożywionej i to jest ich pierwsze i najważniejsze zadanie. Jednocześnie jednak ustawa o ochronie przyrody stwierdza, że parki mają być udostępnione w celach naukowych, edukacyjnych, turystycznych, rekreacyjnych i sportowych w sposób, który nie wpłynie negatywnie na przyrodę. To bardzo ważne stwierdzenie! Wynika z niego, że turyści są pełnoprawnymi użytkownikami parków narodowych, a nie intruzami lub ledwie tolerowanymi gośćmi. Oczywiście użytkowanie turystyczne parków narodowych musi być realizowane w takich formach, które nie powodują zniszczenia przyrody. Ustawodawca przewidział cały szereg (27 punktów!) ograniczeń obowiązujących w parkach narodowych, z których dla turystów najważniejsze są zakazy:

- 1/ użytkowania, niszczenia, umyślnego uszkodzenia, zanieczyszczenia i dokonywania zmian obiektów przyrodniczych, obszarów oraz zasobów, tworów i składników przyrody;
- 2/ pozyskiwania skał, w tym torfu, oraz skamieniałości, w tym kopalnych szczątków roślin i zwierząt, minerałów i bursztynu;
- 3/ pozyskiwania, niszczenia lub umyślnego uszkodzenia roślin oraz grzybów;
- 4/ zbioru dziko występujących roślin i grzybów oraz ich części, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych przez dyrektora parku narodowego,

- 5/ chwytania lub zabijania dziko występujących zwierząt, zbierania lub niszczenia jaj, postaci młodocianych i form rozwojowych zwierząt, umyślnego płoszenia zwierząt kręgowych, zbierania poroży, niszczenia nor, gniazd, legowisk i innych schronień zwierząt oraz ich miejsc rozrodu;
- 6/ amatorskiego połowu ryb, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych w planie ochrony lub zadaniach ochronnych;
- 7/ palenia ognisk i wyrobów tytoniowych oraz używania źródeł światła o otwartym płomieniu, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych przez dyrektora parku narodowego;
- 8/ biwakowania, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych przez dyrektora parku narodowego;
- 9/ ruchu pieszego, rowerowego, narciarskiego i jazdy konnej wierzchem, z wyjątkiem szlaków i tras narciarskich wyznaczonych przez dyrektora parku narodowego;
- 10/ wspinaczki, eksploracji jaskiń lub zbiorników wodnych, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych przez dyrektora parku narodowego;
- 11/ ruchu pojazdów poza drogami publicznymi oraz poza drogami położonymi na nieruchomościach będących w trwałym zarządzie parku narodowego, wskazanymi przez dyrektora parku narodowego;
- 12/ używania łodzi motorowych i innego sprzętu motorowego, uprawiania sportów wodnych i motorowych, pływania i żeglowania, z wyjątkiem akwenów lub szlaków wyznaczonych przez dyrektora parku narodowego;
- 13/ organizacji imprez rekreacyjno-sportowych w parku narodowym bez zgody dyrektora parku narodowego;
- 14/ zakłócania ciszy;

15/ wprowadzania psów na obszary objęte ochroną ścisłą i czynną.

Zwróćmy uwagę na specyficzną konstrukcję znacznej części tych przepisów. O ile w przypadku parków krajobrazowych ustawa zawiera katalog przepisów, które mogą (ale nie muszą) być wprowadzone, o tyle w przypadku parków narodowych zakazy są obligatoryjne, a dyrektor parku może jedynie wyznaczyć czasowe lub miejscowe odstępstwa od tych zakazów. Oczywiście dyrektor parku ustalając szczegółowe zasady jego udostępnienia dla turystyki opiera się na wytycznych zawartych w planach ochrony, konsultuje decyzje z Radą Naukową Parku, zainteresowanymi stowarzyszeniami, samorządami itd. Wynikiem jest regulamin zwiedzania danego parku. Musi on zawierać przepisy ustawy, ale też być dostosowanym do specyfiki obiektu – bez sensu byłoby np. zakazywanie penetracji jaskiń w Puszczy Białowieskiej, albo żeglugi w Gorcach, toteż regulaminy parków różnią się trochę między sobą. Ich porównanie ujawnia jednak szereg wspólnych elementów, oprócz uszczegółowienia regulacji przytoczonych powyżej, należą do nich:

- 1/ wymóg aby zwiedzanie grupowe odbywało się pod opieką przewodnika;
- 2/ ograniczenie czasu zwiedzania do pory dziennej (od wschodu do zachodu słońca);
- 3/ wprowadzanie okresowego zamykania niektórych szlaków czy akwenów.

Należy jeszcze poruszyć sprawę odpłatności za wstęp. Ustawa przewiduje taką możliwość, ale nie pozostawia decyzji dyrektorowi lecz ministrowi środowiska. Wpływy z opłat mają być przeznaczone na utrzymanie infrastruktury turystycznej i dydak-

tycznej, ochronę przyrody, a górskich parkach także dofinansowanie GOPR-u. W praktyce, w niektórych parkach (np. Karkonoskim, Tatrzańskim, Wigierskim) pobiera się za wstęp na teren parku jako całości – w innych tylko za wstęp na określone obszary lub szlaki (np. za spływ przełomem Dunajca, wstęp na Szczeliniec itp.).

5. **Rezerваты przyrody** – te obszary służą ochronie przyrody i nie ma obowiązku ich udostępnienia, mogą być całkowicie zamknięte dla zwiedzających. Jeśli już są udostępnione, a zdarza się to bardzo często, to obowiązują w nich te same zasady, co w parkach narodowych. Różnica polega na tym, że zamiast dyrektora szczegółowe zasady zwiedzania ustala organ, który utworzył rezerwat, czyli dawniej wojewoda, a od 2009 r. regionalny dyrektor ochrony środowiska.

6. **Obszary Natura 2000** – to nowa w naszej praktyce kategoria terenów chronionych, wynikająca z przyjęcia prawa wspólnotowego. Ze względu na to, że obszary Natura 2000 mogą się w części lub całości pokrywać z innymi terenami chronionymi, nie ma w tym wypadku specyficznych regulacji w odniesieniu do turystyki. Sprawy te zostaną ujęte w planach ochrony, które będą opracowywane w najbliższych latach.

Pamiętajmy zatem, aby planując imprezę turystyczną upewnić się czy na trasie są tereny chronione, jakich kategorii i jakie ewentualnie obowiązują na nich szczególnie przepisy. Niezależnie od tego trzeba się starać jak najwięcej dowiedzieć o przyrodzie danego obszaru, aby nasza wycieczka była bardziej interesująca i kształcąca. Mogą w tym bardzo pomóc ośrodki czy punkty edukacyjne oraz ścieżki dydaktyczne, które znajdują się

w parkach narodowych i krajobrazowych, a także niektórych rezerwach.

OCHRONA GATUNKOWA

Z rzadkimi grzybami, roślinami, czy zwierzętami, które zostały objęte ochroną możemy się spotkać praktycznie na terenie całego kraju, nawet w miastach czy na terenach wysoce uprzemysłowionych, dlatego trzeba tej sprawie poświęcić kilka uwag, które potraktujemy bardzo praktycznie:

1/ Zostawiamy w spokoju wszystkie gatunki dzikich kręgowców, które możemy spotkać w terenie! Wszystkie płazy i gady, zdecydowana większość ptaków i ssaków, a także sporo ryb jest objętych ochroną gatunkową! Te nieliczne gatunki, na które się poluje lub łowi, podlegają z kolei innym przepisom prawnym, które szczegółowo określają zasady ich pozyskiwania. Bezprawne ich pozyskiwanie oznacza kłusownictwo! „Poza prawem” pozostają np. niektóre gryzonie, ale ich tępienie zostawmy specjalistom.

2/ Wśród bezkręgowców także jest sporo gatunków chronionych – motyli, chrząszczy, ważek, pajaków, małży, ślimaków, a nawet pijawka lekarska. Dlatego, jeśli ktoś nie potrafi odróżnić np. chronionej ważki żagnicy zielonej od niechronionej żagnicy mniejszej – to niech zostawi wszystkie ważki w spokoju!

Niezależnie od wszelkich przepisów, obowiązuje nas fundamentalna zasada moralna, że bez istotnej potrzeby nie należy zabijać ani zadawać bólu żadnym zwierzętom!

3/ Nie ma problemu ze zbieraniem leśnych owoców jadalnych, oczywiście poza rezerwatami lub parkami narodowymi, ale już zbierając polne kwiaty lub zioła możemy łatwo niepotrzebnie zerwać roślinę chronioną – jest ich przecież kilkaset gatunków! Jeżeli dodatkowo uświadomimy sobie, że takie zerwane polne kwiaty szybko więdną – to zostawmy je tam, gdzie rosną i są najpiękniejsze. Natomiast zbieranie ziół, które może być ciekawym urozmaicheniem wędrówek, wymaga wcześniejszego przygotowania i zdobycia całkiem sporej wiedzy, także po to, aby się po prostu nie otruć.

4/ Grzybobranie stanowi bez wątpienia świetny relaks i ściśle wiąże się z turystyką, ale wymaga przestrzegania kilku prostych zasad:

- zbieramy tylko grzyby, co do których mamy całkowitą pewność, że są jadalne;
- powinny to być owocniki na tyle wyrosnięte, że widoczne są cechy rozpoznawcze, ale zarazem młode i zdrowe;
- owocniki wyjmujemy ze ściółki w całości (z trzonem), najlepiej wykręcając, aby nie wrywać grzybni;
- nie wolno niszczyć żadnych grzybów, także niejadalnych i trujących – one wszystkie są ważnym składnikiem ekosystemu;
- nie zbieramy grzybów w rezerwach i parkach narodowych, chyba, że jest na to specjalne pozwolenie;
- spośród kilkudziesięciu gatunków chronionych grzybów do najbardziej narażonych na wyzбиерanie należą smardze. Pamiętajmy, żeby ich nie zbierać, chociaż są bardzo smaczne!

Jak widać grzybobrania należy się najpierw nauczyć, dla własnego bezpieczeństwa i po to, żeby nie szkodzić przyrodzie!

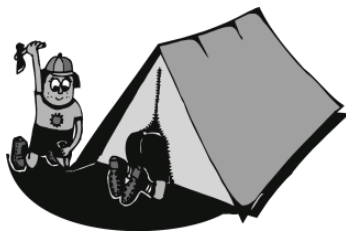
Dodajmy, że pod ochrona jest także znaczna część gatunków porostów. Ponieważ rozróżnić umieją je praktycznie tylko specjaliści-lichenolodzy, to po prostu nie zbieramy żadnych porostów. Niech sobie spokojnie rosną!

Można by zapytać, po co właściwie obejmować ochroną gatunki, które jest w stanie rozpoznać jedynie specjalista, zatem kontrola, czy nie są bezprawnie pozyskiwane jest trudna, o ile nie całkiem iluzoryczna? Otóż współczesna ochrona gatunkowa jest w niewielkiej tylko części wprowadzana dla zapobiegania fizycznemu wyniszczeniu osobników. O wiele ważniejsze są konsekwencje dla gospodarowania w siedliskach, których te gatunki występują. Tak np. stwierdzenie gniazdowania orla oznacza natychmiastowe wprowadzenie strefy ścisłej ochrony w promieniu 200 m, a odkrycie stanowiska miodokwiatu krzyżowego (storczyk) pociąga za sobą ochronę całego torfowiska na jakim występuje. Stwierdzenie występowania gatunków chronionych ma też konsekwencje dla planowania przestrzennego, decyzji w sprawie użytkowania gruntów i wód, tworzenie terenów chronionych, przebiegu szlaków turystycznych itd.

Ochrona gatunków jest także przedmiotem prawa międzynarodowego. Podpisana w Waszyngtonie w 1973 r. Konwencja o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem (używa się skrótu CITES) wprowadziła obowiązujący na świecie zakazy kupowania, sprzedawania i nielegalnego przewożenia przez granice całych organizmów i ich części z gatunków wymienionych na specjalnych listach. Częstokroć za granicą, zwłaszcza w krajach egzotycz-

nych, turyści są zachęceni do kupowania pamiątek wykonanych z części zwierząt lub roślin, lub też żywe albo spreparowane okazy danego gatunku. Nabywając takie pamiątki przyczyniamy się do tępienia roślin i zwierząt, nieraz bardzo rzadkich, a w przypadku gatunków z listy CITES dodatkowo narażamy się na dolegliwe kary. Do typowych przykładów takich zakazanych wyrobów należą: przedmioty wykonane z użyciem kości słoniowej, rogu nosorożca, skóry szeregu drapieżnych kotów, rogów lub skór niektórych gatunków antylop, wypchanych ptaków wielu gatunków, pancerzy niektórych żółwi, muszli licznych gatunków małży, niektórych roślin itd. Służby celne zwłaszcza w krajach rozwiniętych są odpowiednio przeszkolone i uczulone na wyłapywanie tego rodzaju przedmiotów.

Tak w odniesieniu do konwencji CITES, jak i wszystkich poprzednio omawianych przepisów, trzeba podkreślić, że **prawdziwy turysta przestrzega zasad ochrony przyrody nie tylko w obawie przed odpowiedzialnością, ale przede wszystkim dlatego, że rozumie ich znaczenie dla zachowania przyrodniczego dziedzictwa ludzkości.**

OCHRONA PRZYRODY, A TURYSTYKA – CZY MOŻNA UNIKNĄĆ KONFLIKTU?

Turystyka, którą dzisiaj nazywamy „aktywną”, a tym bardziej „kwalifikowaną” narodziła się mniej więcej w tym samym czasie, co nowożytne podejście do ochrony przyrody i podobne motywy legły u jej podstaw. W obu przypadkach zasadnicze znaczenie miało:

- wywodzące się z ideologii romantyzmu nowe spojrzenie na dziką przyrodę, doceniające jej piękno i samoistną wartość;
- rozpoznanie w przyrodzie elementu tożsamości narodowej;
- uznanie znaczenia kontaktu z przyrodą dla psychicznego i fizycznego zdrowia człowieka;
- dążenie do poznawania i badania przyrody, które pchało naukowców w okolice dawniej rzadko odwiedzane.

W przypadku turystyki dołączył do tego motyw sportowy, chęć zmierzenia się z trudnościami, osiągnięcia sukcesu, wyprzedzenia innych, pokonania własnej słabości.

Związki te są doskonale widoczne na przykładzie Tatr. Poznawanie naukowe, eksploracja turystyczna i dążenie do ochrony tych gór przebiegało w drugiej połowie XIX w. równolegle i w znacznej mierze było dziełem tych samych osób. Wyraźnie też

upatrywano w Tatrach symbol narodowy, który przez to tym bardziej się stawał godzien ochrony. Nie przypadkiem autor pierwszego projektu utworzenia w Tatrach parku narodowego proponował, by nosił on imię Mickiewicza.

W miarę jednak jak turystyka, czy raczej ta jej gałąź, która opiera się o wykorzystanie walorów przyrodniczych, stawała się co raz bardziej popularna i skomercjalizowana, zgodne dawniej drogi turystyki i ochrony przyrody zaczęły się rozchodzić. Oczywiście wśród turystów nadal było bardzo wielu miłośników i obrońców przyrody, a stowarzyszenia turystyczne odegrały wielką rolę w szerzeniu idei ochrony przyrody i praktycznej jej realizacji, ale turystyka rozumiana jako dziedzina gospodarki stawała się z czasem poważnym zagrożeniem wartości przyrodniczych. Proces ten, trwający niestety aż do dnia dzisiejszego, znowu można doskonale prześledzić na przykładzie Tatr.

Spróbujmy krótko wskazać na te oddziaływania turystyki na przyrodę, które w naszych warunkach są najgroźniejsze, dzieląc je na dwie kategorie. Pierwsza dotyczy procesów gospodarczych i tendencji rozwojowych, na które przeciętny turysta ma wpływ o tyle, o ile potrafi i chce wykorzystywać swoje prawa obywatelskie. Kategoria druga to oddziaływania bezpośrednie, które wprost zależą od postaw ludzi wykorzystujących środowisko przyrodnicze dla turystyki i innych form rekreacji.

Turystyka jest obecnie czołową dziedziną światowej gospodarki, generującą większy produkt niż np. przemysł paliwowy. Także w Polsce, jest to ważny sektor, odpowiedzialny za ponad 5% produktu krajowego brutto. Nic dziwnego, że i oddziaływanie gospodarki na środowisko jest bardzo silne. Efekt ten ulega jeszcze wzmocnieniu z tego względu, że obszary o wysokich

walorach przyrodniczych i wielkiej wrażliwości ekologicznej, są zwykle także najbardziej atrakcyjne dla turystyki. Podobna relacja występuje też na linii turystyka – dziedzictwo kulturowe. Oczywiście największe zagrożenie stwarzają inwestycje związane z turystyką: rozbudowa bazy noclegowej wraz z zapleczem usługowym, urządzeń rekreacyjnych i towarzyszącej im infrastruktury transportowej.

Tereny leśne, łąki, pola i tzw. nieużytki (tzw. bo dla przyrody to są właśnie użytki!) są zamieniane na place budowy pod hotele, domy wczasowe, kempingi, kolonie domków letniskowych, obiekty usługowe, parkingi, drogi dojazdowe, narciarskie trasy zjazdowe, wyciągi itd. Powoduje to nie tylko bezpośrednie, fizyczne zniszczenie przyrody na zajętych terenach, ale także przemiany w ich otoczeniu. Wzrasta zanieczyszczenie powietrza, wód i gleby, ogromnie rośnie zaśmiecenie, gleba ulega fizycznej degradacji i podlega przyspieszonej erozji, pojawia się hałas i „zanieczyszczenie świetlne”. Wszystko to ma swoje odzwierciedlenie w krajobrazie, który ulega drastycznym przemianom w kierunku krajobrazu zurbanizowanego lub industrialnego. Procesy te są u nas aż nadto widoczne, zwłaszcza w górach, na pojezierzach i w pasie nadmorskim, czyli tam gdzie mamy najcenniejsze zasoby turystyczne.

Częściowo odmienne zagrożenia wiążą się z samym uprawianiem turystyki w terenie. Ważną rolę odrywa tu czynnik skali. O ile kilka osób przechodzących przez łąkę zostawi po sobie zgniecioną trawę, która szybko się podniesie, to tysiąc przechodniów wydepcze ścieżkę, a milion szeroką drogę! Podobnie z zaśmieceniem, zanieczyszczeniem fekaliami, hałasem, myciem się w jeziorach, rozbijaniem namiotów itd. Pewne formy

turystyki i rekreacji cechuje jeszcze zwiększona siła destrukcyjnego oddziaływania na skutek używania różnych urządzeń. Opona roweru znacznie silniej niszczy podłoże niż but. Motorówka hałasuje, jest źródłem zanieczyszczenia i falowania w stopniu znacznie większym niż żaglówka, nie mówiąc już o kajaku. Wyjątkowo agresywną formą jest upowszechniające się ostatnio jeżdżenie na motorach rajdowych, quadach i samochodami terenowymi po lasach i różnych bezdrożach. To prawdziwy gwałt zadany przyrodzie, który powinien być z całą surowością zwalczany, a aktywność tego typu ograniczona co najwyżej do specjalnie wydzielonych obszarów o niskiej wartości przyrodniczej.

Są też sytuacje, kiedy nawet pojedynczy turysta może spowodować znaczne szkody przyrodnicze. Wszystko zależy od stopnia wrażliwości otoczenia, w którym się znalazł. Dla przykładu: zwiedzający jaskinie może łatwo zniszczyć formy naciekowe, które tworzyły się dziesiątki tysięcy lat; stanowiska niektórych gatunków rzadkich roślin np. w górach można policzyć na palcach – ich wyrwanie czy zdeptanie może decydować o losie gatunku; nadmierna ciekawość i chęć sfotografowania drapieżnego ptaka na gnieździe może doprowadzić do opuszczenia lęgu; a jakie szkody może spowodować nieostrożne obchodzenie się z ogniem!

Ponieważ liczba ludzi uprawiających aktywne formy turystyki idzie w miliony i stale rośnie, musimy świadomie zaakceptować różne formy ograniczenia swobody zachowania się w przestrzeni turystycznej, o których była mowa w rozdziale trzecim. Inaczej zniszczeniu ulegną właśnie te zasoby przyrodnicze, które sprawiają, że chcemy turystykę uprawiać.

O ile jednak przestrzeganie przez turystów zasad właściwego postępowania w stosunku do przyrody może miejscowo zminimalizować negatywne skutki masowej turystyki, o tyle nie rozwiąże samego problemu. Tu potrzeba nowych koncepcji dotyczących turystyki jako zjawiska społecznego – zastosowania do tej dziedziny ludzkiej aktywności zasad zrównoważonego rozwoju. Idea zrównoważonego rozwoju zaczęła się upowszechniać w latach 80-tych XX w. i oczywiście szybko zaczęto zastanawiać się co praktycznie powinna ona oznaczać w odniesieniu do turystyki. Zasady zrównoważonej turystyki można ująć następująco:

1/ Zasadnicze znaczenie ma ochrona i trwałe (tzn. nie powodujące istotnego zużycia) użytkowanie zasobów przyrodniczych, kulturowych i społecznych. Jest to także konieczne, aby działalność gospodarczą w turystyce mogła być prowadzona stabilnie, przez długi czas.

2/ Ograniczenie nadmiernej konsumpcji i marnotrawstwa, pozwala na uniknięcie kosztów związanych z naprawianiem szkód ekologicznych i podnosi jakość produktów turystycznych.

3/ Utrzymanie i promowanie przyrodniczej, kulturowej i społecznej różnorodności jest warunkiem zrównoważonej turystyki i stwarza silne podstawy dla gospodarki.

4/ Dla utrzymania długoterminowego rozwoju turystyki, powinien on być zintegrowany z planowaniem społeczno-gospodarczym. Różnego rodzaju przedsięwzięcia w zakresie turystyki muszą być poddane ocenie oddziaływania na środowisko.

5/ Turystyka, która unika niszczenia środowiska, w dłuższej perspektywie sprzyja lokalnej gospodarce i chroni ją.

6/ Włączenie lokalnych społeczności nie tylko przynosi korzyści tym społecznościom i środowisku, ale także podnosi jakość przeżyć, których doznają turyści.

7/ Niezbędny jest proces konsultacji między przemysłem turystycznym, lokalnymi społecznościami oraz zainteresowanymi organizacjami i instytucjami, w celu rozwiązywania możliwych konfliktów interesów.

8/ Problematyka zrównoważonej turystyki winna być włączona do szkolenia personelu pracującego w turystyce na wszystkich szczeblach. Przyniesie to również podniesienie jakości produktu turystycznego.

9/ Turysta powinien otrzymywać wyczerpującą i rzetelną informację o oferowanym mu produkcie, podniesie to poszanowanie przyrody, kultury i społeczności odwiedzanego terenu i zwiększy satysfakcję turysty.

10/ Rozwiązywanie problemów środowiskowych stwarzanych przez turystykę wymaga gromadzenia danych i prowadzenia badań naukowych. Jest to z korzyścią zarówno dla przemysłu turystycznego, odwiedzanego miejsca, jak i klientów.

Tak sformułowane postulaty mają dość ogólny charakter i odnoszą się do różnych form i rodzajów turystyki. Wszystkie one powinny być „zrównoważone”, jak zresztą i wszelka inna działalność gospodarcza.

Pojęcia „turystyka zrównoważona” nie należy utożsamiać z pojęciem „turystyka ekologiczna” lub „przyrodnicza”. Ten drugi termin oznacza coś więcej! Turystyka przyrodnicza nie tylko jest „zrównoważona” ale:

1/ opiera się na satysfakcji czerpanej z kontaktu z przyrodą i pięknem krajobrazu;

2/ zawiera element poznawczy, związany z naukami przyrodniczymi, w tym szeroko rozumianą ekologią;

3/ cechuje ją aktywność, tak fizyczna jak i intelektualna;

4/ prowadzi do pogłębienia relacji międzyludzkich zarówno w grupie turystycznej, jak i pomiędzy turystami, a lokalną społecznością;

5/ wymaga pozytywnego emocjonalnego nastawienia do przyrody i świadomie akceptuje ograniczenia zmierzające do jej ochrony.

Można pokusić się o nakreślenie profilu osób uprawiających turystykę ekologiczną, są to ludzie, którzy:

- mają wyrobioną świadomość ekologiczną;
- interesują się jedną lub kilkoma dyscyplinami nauk przyrodniczych;
- podróżują w małych, kilku, kilkunastoosobowych grupach;
- poszukują aktywnego wypoczynku, wysiłek jest dla nich wartością;
- mają życzliwy stosunek do przyrody i do siebie nawzajem, łatwo tworzą grupę;
- są gotowi zaakceptować różne ograniczenia, niższy komfort i dodatkowe koszty jeśli wiedzą, że służy to ochronie przyrody;
- są ciekawi kultury społeczeństwa, u którego goszczą, a zarazem odnoszą się doń z szacunkiem;
- starają się dotknąć prawdziwego życia, które ich otacza, nie unikając trudnych stron rzeczywistości.

Koncepcje turystyki ekologicznej znalazły najwięcej praktycznych zastosowań w krajach rozwijających się, zwłaszcza na terenach chronionych, stwarzając możliwości utrzymania dla miejscowej ludności i przyczyniając się do finansowania działalno-

ści parków narodowych. W krajach wysoko rozwiniętych, a mających duże przestrzenie dzikiej przyrody jak USA, Australia czy Nowa Zelandia również propagowanie turystyki przyrodniczej jest często związane z działalnością parków narodowych i innych terenów chronionych, chociaż w tym wypadku nacisk położony jest bardziej na znalezienie takiego modelu funkcjonowania, w którym tereny chronione pełniłyby swoje ważne role społeczne (edukacja, rekreacja, promocja zdrowia) przy zminimalizowanym zagrożeniu dla samej przyrody. W warunkach europejskich, które cechuje na ogół znaczna gęstość zaludnienia, duże zmiany w środowisku spowodowane działalnością człowieka i stosunkowo gęsta sieć terenów małych chronionych, turystyka przyrodnicza ma trochę inny charakter. Zamiast zwiedzania rozległych dzikich obszarów i zakwaterowania w specjalnie urządzonych ośrodkach, mamy raczej wykorzystanie bazy istniejącej w miejscowościach lub rozwiniętej zanim jeszcze powstała koncepcja ekoturystyki. Przedmiotem zainteresowania turystów są nie tylko tereny zachowane w stanie naturalnym, ale też te, które zostały znacznie przekształcone przez człowieka, lecz zachowały (a czasem nawet zyskały) różnorodność biologiczną i piękno krajobrazu. W warunkach europejskich element kulturowy staje się ważnym składnikiem turystyki przyrodniczej.

Chociaż naszej przyrodzie daleko do bogactwa tropików czy nawet obszaru śródziemnomorskiego, to jednak Polska ma sporo do zaoferowania miłośnikom turystyki przyrodniczej. W każdym regionie można znaleźć coś interesującego, ale z pewnością najciekawsze pod tym względem tereny znajdują się w północno-wschodniej Polsce, słusznie zwanej naszymi „zielonymi płu-

cami". Do Puszczy Białowieskiej, na Bagna Biebrzańskie czy rozlewiska Narwi przyjeżdżają miłośnicy przyrody nie tylko z Europy, ale i odległych kontynentów. W pierwszym rzędzie są to ornitolodzy-amatorzy, których pasją jest poznawanie nowych gatunków i oglądanie ptaków w ich naturalnym środowisku, ale także osoby zainteresowane dużą zwierzyną puszczańską czy roślinnością lasów, bagien i torfowisk zobaczą na tym terenie wiele ciekawych rzeczy.

Karpaty oferują możliwość spotkania z dużymi drapieżnikami i bogatszą niż w innych regionach florę z gatunkami reliktoowymi i endemicznymi. Z kolei Sudety, to otwarta księga dziejów Ziemi, przyciągająca wszystkich, którzy interesują się geoturystyką. Jest też niemała grupa turystów zainteresowanych ochroną przyrody i krajobrazu jako pewnym problemem o charakterze interdyscyplinarnym. Ze względu na długą tradycję w ochronie przyrody, znane na świecie dokonania (żubry!) i bardzo różnicowany stopień przekształcenia środowiska przyrodniczego ludzie ci znajdują w Polsce bardzo ciekawy materiał do obserwacji, porównań i zbierania doświadczeń.

Z pewną przykrością można zauważyć, że możliwości uprawiania w Polsce turystyki przyrodniczej są bardziej doceniane za granicą niż w kraju. Jeżeli widzimy turystów chodzących po bagnach z lornetkami, klęczących na łące i oglądających coś przez lupę, wpatrujących się w skały i stukających w nie młotkiem, czy z wielkim zainteresowaniem przyglądających się chwastom rosnącym w zbożu, na szachownicy naszych pól, to w większości wypadków są obcokrajowcy. Oczywiście nasi turyści bardzo licznie odwiedzają parki narodowe, ale samo przebywanie w parku czy rezerwacie nie oznacza uprawiania tury-

styki przyrodniczej, a jeśli zważymy jak się tam zachowują i co zostawiają, to musimy dojść do smutnego wniosku, że turystyka anty-przyrodnicza jest ciągle znacznie bardziej popularna.

PTTK, które tak wiele zrobiło dla ochrony przyrody w Polsce, było też pionierem turystyki przyrodniczej. To właśnie wśród działaczy Towarzystwa, a zarazem przyrodników zrodził się jeszcze w latach 70-tych XX w. pomysł „safari północy”, czyli wycieczek przyrodniczych na terenie północno-wschodniej Polski, oczywiście z aparatem fotograficznym, zamiast sztucera. PTTK było także zaangażowane w projekt „Zielone Płuca Polski” – próbę wprowadzenia w życie zasad ekorozwoju w wielkiej skali całego północno-wschodniego makroregionu. W koncepcji tej ekoturystyka odgrywała znaczną rolę. Sięgnięto też po wypróbowaną metodę promocji poprzez zdobywanie odznak. Już od kilku lat można zdobywać kolejne stopnie odznaki „turysta przyrodnik” co zachęca do poznawania obiektów przyrodniczych i pogłębiania wiedzy w zakresie ochrony przyrody.

Z pewnością konflikt między przemysłem turystycznym a ochroną przyrody daleki jest jeszcze od rozwiązania, ale rosnąca świadomość ekologiczna wśród turystów i wzrastająca popularność turystyki przyrodniczej wskazują, że przynajmniej na obszarach o wybitnych wartościach przyrodniczych będzie można osiągnąć zadowalający kompromis.

JAK SIĘ UCZYĆ PRZYRODY?

Podczas wędrówek po kraju i poza jego granicami spotykamy różnego rodzaju obiekty i zjawiska przyrodnicze. Niektóre z nich przyciągają naszą uwagę, budzą zachwyt lub przerażenie już samymi swoimi cechami zewnętrznymi – wielkością, barwą, fantastycznymi kształtami itd. Budzi się wówczas zaciekawienie, chęć poznania, zrozumienia, a im więcej wiemy o danym fenomenie przyrody, tym staje się on jeszcze bardziej interesujący. Są i takie obiekty czy zjawiska, które same w sobie uwagi nie przyciągają, ale które przy bliższym poznaniu okazują się zajmujące i ważne.

Zatem im więcej o przyrodzie wiemy, tym bardziej wartościowa i frapująca staje się turystyka. Oczywiście jest też, że wiedza o przyrodzie jest niezbędna, aby ją we właściwy sposób chronić.

Przyrody najlepiej uczyć się z niej samej, pod kierunkiem fachowego przewodnika. Wycieczka przyrodnicza prowadzona, w zależności od tematyki, przez leśnika, ornitologa, botanika, geologa czy np. wykwalifikowanego przewodnika parku narodowego, jest z pewnością najprzyjemniejszym i najbardziej efektywnym sposobem poznawania przyrody. Nie zawsze jednak są

warunki, aby w takiej wycieczce uczestniczyć. Wówczas należy sięgnąć do literatury, najpierw ogólnej, fizyczno-geograficznej, opisującej tereny po których chcemy wędrować, a potem szczegółowej – przewodników przyrodniczych, atlasów, kluczy do oznaczania itd. Te ostatnie pozycje zabieramy ze sobą na wycieczkę, aby przeczytane informacje móc skonfrontować z bezpośrednią obserwacją. Pamiętamy także o mapie, aparacie fotograficznym, lupie (czasem trzeba coś dokładnie obejrzeć) i notatniku! Trudno chodzić z całą biblioteką, a mając dobre zdjęcia i notatki mamy szansę rozpoznać później to, co obserwowaliśmy. W takim samodzielnym, ale niekoniecznie indywidualnym poznawaniu przyrody, bardzo pomocne są ścieżki przyrodnicze, które są odpowiednio poprowadzone i zaopatrzone w objaśnienia.

W tym miejscu należy poświęcić nieco uwagi kwestii zbierania okazów. Przykłady świadczą, że wielu wybitnych przyrodników zaczynało właśnie od kolekcjonerstwa, z pewnością też można się w ten sposób bardzo dużo nauczyć. Jednak pobieranie okazów wiąże się z ryzykiem wyrządzenia szkód przyrodzie i dlatego należy przestrzegać pewnych, dość oczywistych żelaznych zasad:

- nie pobieramy żadnych okazów, żywych czy martwych, na terenach parków narodowych, rezerwatów, stanowisk dokumentacyjnych, pomników przyrody, użytków ekologicznych;
- nie zabijamy żadnych zwierząt;
- nie zabieramy jaj z gniazd;
- do zielników zbieramy tylko te rośliny, co do których mamy pewność, że nie są one chronione.

Wracając do literatury, warto zauważyć, że na rynku jest obecnie dużo efektownych książek o przyrodzie. Wiele z nich to tłumaczenia. Mogą to być pozycje bardzo wartościowe pod względem merytorycznym, ale nie koniecznie najbardziej przydatne dla poznawania przyrody różnych regionów Polski. Dla przykładu, atlasy botaniczne nieraz zawierają rośliny, które u nas nie występują, a brak w nich naszych ciekawych gatunków. Przy częstym podobieństwie roślin do siebie, może to prowadzić do błędnych oznaczeń.

Dlatego szukając wiedzy o polskiej przyrodzie warto korzystać w pierwszym rzędzie z opracowań polskich, najlepiej przygotowanych przez renomowane wydawnictwa lub też instytucje profesjonalnie zajmujące się interesującą nas problematyką.

Jeśli n.p. interesuje nas geologia, a weźmiemy do ręki przewodnik wydany przez Państwowy Instytut Geologiczny, to mamy gwarancję rzetelności, ale jeśli opis jakiegoś zjawiska przyrodniczego znajduje się w folderku „Atrakcje turystyczne w gminie....”, to takiej gwarancji nie ma!

Te same uwagi odnoszą się do korzystania z internetu, który dla wielu, zwłaszcza młodych ludzi, stanowi obecnie najważniejsze źródło informacji. Sieć to kopalnia wiedzy, pod względem zawartości przewyższająca największe biblioteki, ale też łatwo się w niej zaplątać. Niestety w Internecie rzetelna informacja wymieszana jest wiadomościami nieścisłymi, a nawet zupełnymi bzdurami. Dotyczy to niestety także tematyki przyrodniczej, przy czym odróżnienie prawdy od fałszu może być tym trudniejsze, że zupełnie błędne dane lub opinie podawane są w atrakcyjnej oprawie graficznej, ilustrowane „zdjęciami”, podpisane przez samozwańczych „profesorów” itd. Szukając

zatem wiedzy o przyrodzie trzeba sięgać po strony prowadzone przez instytucje naukowe, administrację terenów chronionych, czy też poważne organizacje społeczne. Na końcu tej broszury podajemy przykłady takich stron, wybrane pod kątem ochrony przyrody.

SŁOWNICZEK

Czerwona księga (zwierząt, roślin, grzybów), opracowanie naukowe zawierające opis gatunków wymierających i zagrożonych na jakimś terytorium, najczęściej państwa.

Dyrektywa ptasia (Wild Birds Directive). Unijna dyrektywa z 1979 r., która zobowiązuje państwa członkowskie Unii Europejskiej do ochrony dziko żyjących ptaków i ich siedlisk. Zawiera też wykazy gatunków chronionych, przepisy dotyczące ewentualnego pozyskiwania, przewożenia, handlu okazami itd. Dyrektywa ptasia stanowi podstawę tworzenia „obszarów specjalnej ochrony ptaków” w ramach sieci Natura 2000.

Dyrektywa siedliskowa (Habitat Directive). Akt prawny z 1992 r. który zobowiązuje państwa członkowskie Unii Europejskiej do działań sprzyjających zachowaniu różnorodności biologicznej i procesów przyrodniczych w ekosystemach naturalnych i półnaturalnych. Załączniki do dyrektywy obejmują m. innymi:

- wykaz gatunków roślin i zwierząt wymagających ochrony ścisłej;
- wykaz siedlisk i gatunków wymagających ochrony obszarowej;

– wykaz gatunków roślin i zwierząt o znaczeniu europejskim, które mogą być pozyskiwane pod kreślonymi warunkami.

Dyrektywa siedliskowa stanowi podstawę tworzenia „specjalnych obszarów ochrony siedlisk” w ramach sieci Natura 2000.

Geopark. Nowe pojęcie, wprowadzone w latach 90-tych XX w. Oznacza teren o wybitnym bogactwie geologicznym i/lub geomorfologicznym, który jest poddany jakiejś formie ochrony prawnej, a którego celem jest zabezpieczenie dziedzictwa geologicznego oraz praktyczne wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju oraz promocja geoturystyki. Pod egidą UNESCO utworzono została światowa sieć geoparków, w której jest obecnie (2008) 57 obiektów, najwięcej z Chin. Z Polski jak na razie nie został włączony żaden obiekt, chociaż są takie plany. Pojęcie geoparku nie ma odniesienia w polskich przepisach prawnych.

IUCN, Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody (International Union for Conservation of Nature), została założona w 1948 r. Obecnie jest największą specjalistyczną organizacją międzynarodową zajmującą się ochroną przyrody. Członkami IUCN są państwa, instytucje naukowe i inne organizacje społeczne, liczba członków przekracza 1000. Ponad 10000 osób fizycznych współpracuje z IUCN na zasadach wolontariatu, do prowadzenia szeroko zakrojonych programów Unia zatrudnia ok. 1000 pracowników na wszystkich kontynentach. W obszarze zainteresowania IUCN znajduje się ochrona przyrody żywej i nieożywionej we wszelkich aspektach – naukowym, praktycznym, ekonomicznym, prawnym, społecznym, edukacyjnym – zajmują się tym wyspecjalizowane komisje. Szczególnie dużo uwagi IUCN poświęca ochronie zagrożonych gatunków („czerwone

księgi”)), oraz terenom chronionym, prowadzi też bogatą działalność wydawniczą.

Kategorie terenów chronionych. System liczbowej klasyfikacji rodzajów terenów chronionych wprowadzony przez IUCN w celu ułatwienia porównania różnych obiektów, usprawnienia zarządzania oraz uniknięcia nieporozumień terminologicznych. Rozróżnia się 6 kategorii oznaczonych liczbami I-VI, i dodatkowo subkategorie Ia i Ib. Dla przykładu kategoria Ia oznacza ściśle rezerваты przyrody, II – parki narodowe (w rodzaju Yellowstone), a V – parki krajobrazowe. Klasyfikacji tej nie należy mylić z jakąś formą waloryzacji, określającej, które tereny są bardziej wartościowe.

Konwencja o ochronie bioróżnorodności (CBD). Konwencja ta podpisana w 1992 r. jako jeden z efektów światowej konferencji w Rio de Janeiro, zobowiązuje sygnatariuszy do indywidualnego i wspólnego działania na rzecz utrzymania różnorodności biologicznej. W tym celu każde państwo opracowało własną strategię ochrony różnorodności biologicznej. CBD ma stały sekretariat, regularnie odbywają się konferencje stron, na których państwa przedkładają sprawozdania z wykonania zapisów konwencji oraz dyskutują i ustalają wspólne działania. Polska ratyfikowała konwencję w 1995 r. Polska strategia ochrony bioróżnorodności została przyjęta w r. 2003.

Konwencja o ochronie światowego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, została podpisana w Paryżu, w 1972 r. z inicjatywy UNESCO. Najbardziej znanym efektem tej konwencji jest ustanowienie Listy Światowego Dziedzictwa, na którą wpisywane są najcenniejsze w skali światowej obiekty kulturo-

we, przyrodnicze lub o charakterze mieszanym. W kategorii obiektów przyrodniczych został ujęty tylko jeden polski obiekt Białowieski Park Narodowy.

Konwencja ramsarska. Podpisana w 1971 r. w mieście Ramsar (Iran) konwencja o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe zwłaszcza jako środowisko życiowe ptactwa błotnego. Poszczególne państwa zgłaszają odpowiednie tereny na „listę ramsarską”, co stanowi szczególne zobowiązanie do ich ochrony. Polska zgłosiła jak dotychczas 9 obszarów: Biebrzański Park Narodowy, Słowiński Park Narodowy, Stawy Milickie, rezerwat Słońsk (obecnie część Parku Narodowego Ujście Wart), Jezioro Świdwie, Jezioro Karaś, Jezioro Siedmiu Wysp, Jezioro Łuknajo, torfowiska w Karkonoszach o łącznej powierzchni ponad 90 tys. ha.

Konwencja waszyngtońska (CITES). Podpisana w 1973 w Waszyngtonie, dotyczy międzynarodowego handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem. Załącznikami do tej konwencji są listy zagrożonych gatunków. Polska ratyfikowała konwencję w 1989 r. i wprowadziła niezbędne przepisy do ustawy o ochronie przyrody.

Korytarz ekologiczny. Obszar, najczęściej wydłużonego kształtu, który umożliwia migrację grzybów, roślin i zwierząt pomiędzy większymi kompleksami przyrodniczymi. Utrzymanie korytarzy ekologicznych ma istotne znaczenie dla zachowania bioróżnorodności. Inwestycje związane z turystyką i rekreacją, zwłaszcza drogi, koleje i trasy narciarskie, stanowią często zagrożenie dla funkcjonowania korytarzy ekologicznych.

Leśny kompleks promocyjny. Leśne kompleksy promocyjne są obszarami funkcjonalnymi lasów państwowych o znaczeniu ekologicznym, edukacyjnym i społecznym, których działalność określa jednolity program gospodarczo-ochronny. Służą one promocji trwale zrównoważonej gospodarki leśnej oraz ochrony zasobów przyrody w lasach. Leśne kompleksy promocyjne są udostępnione dla społeczeństwa, a leśnicy starają się aby turystyka na ich obszarze była prawidłowo zorganizowana. Kompleksy promocyjne są ustanawiane przez Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych na podstawie ustawy o lasach. Jak dotychczas powołano 19 kompleksów, o łącznej powierzchni 990469 ha, do największych należą: Puszcza Notecka, Lasy Mazurskie i Bory Tucholskie. Obszary kompleksów promocyjnych mogą pokrywać się, w części lub całości, z terenami chronionymi, jednak nie stanowią one odrębnych form ochrony przyrody.

Program Człowiek i Środowisko MAB (Man and Biosphere Programme), uruchomiony przez UNESCO w 1970 r. główne kierunki działania to: ochrona różnorodności biologicznej, światowa sieć rezerwatów biosfery, związki między różnorodnością biologiczną i kulturą.

Natura 2000. To europejska sieć ekologiczna czyli system ochrony zagrożonych składników różnorodności biologicznej Europy. Obszary Natura 2000 wyznaczane są w oparciu o ściśle przyrodnicze kryteria, na podstawie „dyrektywy ptasiej” i „dyrektywy siedliskowej”, a także obejmują inne obszary mające znaczenie dla ochrony przyrody w Unii Europejskiej. W Polsce obszar Natura 2000 stanowi jedną z ustawowych form ochrony przyrody, tworzonych w trybie rozporządzenia ministra środo-

wiska. Rozróżnia się dwie kategorie obszarów: obszary specjalnej ochrony ptaków i specjalne obszary ochrony siedlisk. Obszary Natura 2000 mogą, w części lub całości, pokrywać się z innymi formami ochrony. Sposoby wykonywania ochrony na obszarach Natura 2000 mogą być bardzo zróżnicowane, w szczególności utworzenie takiego obszaru nie wyklucza turystyki ani użytkowania gospodarczego. Jak dotychczas (2008) w Polsce wyznaczono tylko obszary „ptasie”. Jest ich 124 o łącznej powierzchni ponad 3 mln. ha. Lista obszarów siedliskowych jest przedmiotem uzgodnień z Komisją Europejską.

Obszar chronionego krajobrazu. Jedną z obowiązujących w Polsce form ochrony przyrody. Tworzy się ją dla ochrony terenów o zróżnicowanym krajobrazie i ekosystemach, wartościowych ze względu na zaspokajanie potrzeb społecznych w zakresie turystyki i rekreacji lub pełnioną funkcję korytarzy ekologicznych. Obszar chronionego krajobrazu może być utworzony w trybie rozporządzenia wojewody lub uchwały rady gminy.

Ochrona bierna. Czasem zwana też ścisłą, polega na całkowitym zaprzestaniu ingerencji w bieg procesów przyrodniczych na danym terenie.

Ochrona częściowa. Pojęcie związane z ochroną gatunkową. W stosunku do gatunków grzybów, roślin i zwierząt pod częściową ochroną dopuszcza się możliwość redukcji ich populacji lub też pozyskiwania osobników lub ich części. Zasady tego pozyskania określają odpowiednie przepisy.

Ochrona czynna. Jeden ze sposobów praktycznego realizowania ochrony przyrody. Polega na wykonywaniu celowych zabiegów prowadzących bądź do przyspieszenia procesów pro-

wadzących do powrotu ekosystemów do stanu naturalnego, bądź też utrzymania jakiegoś stanu, wprawdzie nienaturalnego ale pożądanego np. dla zachowania różnorodności biologicznej lub piękna krajobrazu. Przykładem może być wykaszanie łąk w Pienińskim Parku Narodowym aby nie dopuścić do ich zarosnięcia przez las, co byłoby stanem naturalnym, ale w danym przypadku oznaczało zubożenie różnorodności.

Ochrona *ex situ*. Oznacza różne formy ochrony bioróżnorodności realizowane poza miejscami jej naturalnego występowania. Wyraża się zarówno w formach mających wiekową tradycję – ogrodach botanicznych, arboretach, ogrodach zoologicznych i zwierzyńcach, jak też najbardziej nowoczesnych – bankach tkanek, przechowalniach nasion i komórek rozrodczych czy ośrodkach hodowlanych, gdzie wykorzystuje się zdobycze biologii i zaawansowaną technikę.

Ochrona *in situ*. Pojęcie dotyczy grupy metod zmierzających do zachowania różnorodności biologicznej realizowanych tam gdzie ona się wytworzyła, w miejscach naturalnych. Obejmuje ona w pierwszym rzędzie cały system wydzielonych prawnie terenów, których celem jest ochrona pierwotnej lub mało zmienionej przyrody (ochrona konserwatorska, bierna). Mieści się w tej kategorii także aktywne gospodarowanie zmierzające na terenach przekształconych na skutek ludzkiej działalności (ochrona czynna). W tym drugim przypadku można zmierzać do utrzymania istniejącego stanu charakteryzującego się wysoką bioróżnorodnością; przywrócenia takiego stanu (rewaloryzacja); jak też ewentualnie przyspieszenia procesów powrotu do stanu naturalnego (renaturyzacja). Ponieważ utrzymanie uwa-

runkowanych ludzką interwencją ekosystemów, jak też wielości hodowlanych ras i odmian (wewnątrzgatunkowe zróżnicowanie genetyczne), jest ściśle związane i najbardziej efektywnie realizowane poprzez zachowanie tradycyjnych metod gospodarowania na wsi, w ochronie bioróżnorodności muszą być wykorzystane metody planistyczne i ekonomiczne. Widoczny jest ponadto bezpośredni związek pomiędzy jej zachowaniem, a ochroną krajobrazu kulturowego. Wspomniane zależności występują szczególnie wyraziście w Europie, gdzie też najpełniej rozwinęły się metody ochrony czynnej oraz odpowiednie instrumenty planistyczno-ekonomiczne, a w ślad za konwencją o różnorodności biologicznej opracowano Paneuropejską Strategię Różnorodności Biologicznej i Krajobrazowej.

Ochrona krajobrazowa. Ochrona polegająca na wprowadzeniu takich regulacji, które zapewniają utrzymanie swoistych cech krajobrazu na danym terenie - dotyczy to w szczególności tych części parków narodowych, które pozostają w rękach prywatnych i jako takie są użytkowane. Dla przykładu w odniesieniu do lasów ochrona krajobrazowa będzie polegała na wprowadzeniu takich metod gospodarki leśnej, które zagwarantują, że na danym terenie cały czas będzie rósł las.

Państwowa Rada Ochrony Przyrody (PROP). Organ opiniodawczo-doradczy przy Ministrze Środowiska, składający się głównie z naukowców. PROP ocenia realizację ustaw i strategii, opiniuje projekty aktów prawnych i planów, wypowiada się w różnych kwestiach związanych z ochroną przyrody. Jest to organ mający bardzo długą tradycję. Już w 1919 r. powstała Państwowa Komisja Ochrony Przyrody, przekształcona w 1925 r,

w PROP. W 1919 r. na czele Komisji stanął prof. Władysław Zafer, który przez następnych 60 lat był czołową postacią ochrony przyrody w Polsce.

Park krajobrazowy. Na polskim gruncie koncepcja parku krajobrazowego została zaproponowana przez krakowskiego profesora Zygmunta Novaka (1963) w odniesieniu do Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej, ale pierwszym powołanym parkiem krajobrazowym był Suwalski (1976). W obecnym stanie prawnym park krajobrazowy ma chronić dany obszar ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania i popularyzacji tych wartości, w warunkach zrównoważonego rozwoju. Oznacza to, że grunty na terenie parku krajobrazowego (np. wody, lasy, pola, łąki, pastwiska) są nadal użytkowane gospodarczo ale w taki sposób by nie przekształcić znacząco krajobrazu, ani nie zubożyć bioróżnorodności. Niektóre tereny w obrębie parku mogą mieć status rezerwatu przyrody lub/i obszaru Natura 2000. Parki krajobrazowe tworzone są na mocy rozporządzenia wojewody, po uzgodnieniu z zainteresowanymi gminami. Parki krajobrazowe zarządzane są przez dyrekcje. Dla bardziej efektywnego zarządzania tworzone są zespoły kilku parków mających wspólnego dyrektora. Do końca 2007 r. utworzono w Polsce 120 parków krajobrazowych o łącznej powierzchni 2 517 tys. ha, przeciętna powierzchnia parku wynosi zatem blisko 21 tys. ha.

Park narodowy. Pojęcie ukształtowane w USA, gdzie powstał pierwszy w świecie park narodowy (Yellowstone, 1872). W terminologii międzynarodowej (IUCN) oznacza rozległy, naturalny lub zbliżony do naturalnego obszar, utworzony dla ochro-

ny procesów ekologicznych oraz gatunków i ekosystemów charakterystycznych dla danego regionu, a także stwarzający możliwości dla zrównoważonego wykorzystania w celach duchowych, naukowych, edukacyjnych i rekreacyjnych. Zwykle parki narodowe są tworzone na mocy aktów prawnych wydanych władze państwowe wysokiego stopnia. W wielu krajach termin ten jest używany także na określenie innych typów obszarów chronionych, nie odpowiadających powyższej definicji. W Polsce park narodowy to obszar o powierzchni co najmniej 1000 ha, wyróżniający się szczególnymi walorami przyrodniczymi, naukowymi, społecznymi, kulturowymi i edukacyjnymi na którym ochronie podlega cała przyroda oraz krajobraz. Ochrona i odtworzenie wartości przyrodniczych jest zasadniczym celem parku narodowego. Ma być on udostępniony m. innymi dla celów turystycznych, ale w sposób, który nie wpłynie niszcząco na przyrodę. Parki narodowe są tworzone w trybie rozporządzenia Rady Ministrów. Jak dotychczas (2008) w Polsce utworzono 23 parki o łącznej powierzchni 317 200 ha. Dla porównania Park Narodowy Yellowstone ma ok. 900 000 ha.

Plan ochrony. Dokument, który na 20 lat szczegółowo określa w jaki sposób ma funkcjonować dany obszar chroniony. Zawiera on między innymi regulacje dotyczące zasad udostępnienia danego obszaru dla potrzeb turystyki, sportu i rekreacji. Plany ochrony sporządza się dla parków narodowych, rezerwatów przyrody i parków krajobrazowych oraz (na nieco innych zasadach) dla obszarów Natura 2000.

Pomnik przyrody. Pojęcie użyte już przez A. Humboldta. W polskim prawie pomnikami przyrody są pojedyncze obiekty

przyrodnicze lub ich skupiska wyróżniające się wartością przyrodniczą, naukową, kulturową, krajobrazową, historyczną i odznaczające się indywidualnymi cechami. Uznanie jakiegoś obiektu za pomnik przyrody następuje w drodze rozporządzenia wojewody lub uchwały rady gminy. Większość z ok. 35 tys. pomników stanowią drzewa, ale są też głazy, skały, jaskinie, źródła itp.

Rezerwat biosfery. Koncepcja powołania światowej sieci rezerwatów biosfery została zainicjowana podczas konferencji UNESCO w 1970 r., w związku z powstałym dwa lata wcześniej programem MAB (Człowiek i Biosfera). Rezerwat biosfery to teren, który zawiera mozaikę systemów ekologicznych reprezentatywnych dla większych regionów biogeograficznych, o różnym stopniu przekształcenia przez ludzką gospodarkę, a jednocześnie posiadać doniosłe znaczenie dla ochrony bioróżnorodności. Rezerwat biosfery winien stwarzać możliwości praktycznego demonstrowania zasad zrównoważonego rozwoju, pełnić funkcję ochronną, zabezpieczać warunki dla prowadzenia badań naukowych i monitoringu, służyć edukacji ekologicznej. Pełnienie tak wielostronnych, chociaż powiązanych ze sobą funkcji jest możliwe dzięki zasadzie strefowania. W prawidłowo ukształtowanym rezerwacie biosfery wyróżnia się następujące strefy: centralną, której zasadniczą funkcją jest ochrona przyrody; buforową, która otacza poprzednią, w której dopuszcza się ograniczone użytkowanie, nie stwarzające zagrożeń dla strefy centralnej; oraz przejściową, zwykle zasiedloną, w której stosuje się zasady zrównoważonego gospodarowania zasobami przyrody.

O wpisaniu danego obiektu na listę rezerwatów biosfery decyduje UNESCO, po wnikliwym rozpatrzeniu wniosku złożone-

go przez dane państwo. Tworzone są też międzynarodowe (transgraniczne) rezerwy biosfery, obejmujące tereny leżące w dwóch lub więcej państwach, a stanowiące całość pod względem przyrodniczym. Jak dotychczas Światowa Sieć Rezerwatów Biosfery obejmuje 531 obiektów. W Polsce mamy 9 rezerwatów biosfery: Babiogórski, Białowieski, Słowiński, Kampiński, Jezioro Łuknajno, Poleski, Karkonoski, Karpaty Wschodnie i Tatrzański. Trzy ostatnie wchodzi w skład rezerwatów transgranicznych.

Rezerwat przyrody. Rodzaj terenu chronionego, który pojawia się już w pierwszej połowie XIX w. Pojęcie oznaczało zwykle stosunkowo niewielki obszar, na którym starano się ochronić jakieś cenne obiekty przyrodnicze lub siedliska rzadkich gatunków. Z czasem zaczęły powstawać rezerваты obejmujące wielkie powierzchnie. W Polsce rezerwat przyrody tworzy się na terenie zachowanym w stanie naturalnym lub mało zmienionym dla ochrony ekosystemów, ostoi, siedlisk przyrodniczych i siedlisk rzadkich lub zagrożonych gatunków. Powstanie rezerwatu może być też uzasadnione występowaniem tworów przyrody żywej lub nieożywionej wymagających ochrony ze względu na ich szczególne walory przyrodnicze, naukowe, kulturowe lub krajobrazowe. Przepisy nie precyzują wielkości rezerwatów. W praktyce mamy w Polsce rezerваты bardzo małe, o powierzchni poniżej 1 ha (np. Skalka Rogoźnicka koło Szaflar) jak i obejmujące tysiące hektarów powierzchni (np. Stawy Milickie, ponad 5000 ha). Rezerwatów przyrody jest w Polsce obecnie ponad 1400, a średnia ich średnia powierzchnia wynosi około 120 ha. Ze względu na przedmiot ochrony wyróżnia się następujące

rodzaje rezerwatów przyrody: leśne, wodne, stepowe, słonoroślowe (tzn. obejmujące zbiorowiska występujące na miejscach zasolonych), faunistyczne, florystyczne, torfowiskowe, przyrody nieożywionej i krajobrazowe. Po zmianach wprowadzonych jesienią 2008 w prawie ochrony przyrody, rezerваты są ustanawiane w trybie zarządzenia regionalnego dyrektora ochrony środowiska.

Stanowisko dokumentacyjne. Jest to miejsce cenne pod względem naukowym lub dydaktycznym dla nauk o Ziemi. Może to być np. ciekawy profil geologiczny, miejsce występowania skamieniałości, namulisko itp. Powstanie tej formy ochrony przyrody następuje w drodze rozporządzenia wojewody lub uchwały rady gminy.

Program Środowiskowy Narodów Zjednoczonych UNEP (United Nations Environment Programme), został powołany do życia w 1972 r. UNEP zajmuje się globalnymi problemami środowiskowymi np. zmianami klimatycznymi, ochroną różnorodności biologicznej, zrównoważonym rozwojem ale działa też lokalnie finansując bądź wspierając różne projekty. Główne biuro UNEP znajduje się w Nairobi.

Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), powstała już w 1945 r. Sprawy dotyczące ochrony przyrody realizuje głównie poprzez ochronę światowego dziedzictwa, program MAB oraz wspieranie badań naukowych i edukacji ekologicznej. Siedzibą UNESCO jest Paryż.

Użytek ekologiczny. Jedną z form ochrony przyrody, tworzoną dla zachowania miejsca o znacznej różnorodności biologicznej. Przykłady użytków ekologicznych to -naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne, bagna, starorzecza, torfowiska, kępy drzew i krzewów, wydmy, płaty nieużytkowanej roślinności, wychodnie skalne, skarpy, kamieńce, siedliska przyrodnicze oraz stanowiska rzadkich lub chronionych gatunków, ich ostoje oraz miejsca rozmnażania lub miejsca sezonowego przebywania. Użytki ekologiczne są zwykle niewielkie, ale zdarzają się i kilkusethektarowe, powstają one w drodze rozporządzenia wojewody lub uchwały rady gminy.

Światowy Fundusz na Rzecz Przyrody WWF (World Wide Fund For Nature), ale w powszechnym użyciu jest tylko skrót. Niezależna i apolityczna organizacja międzynarodowa założona w 1961 r. dla gromadzenia funduszy i realizacji różnych projektów na rzecz ochrony przyrody, edukacji i badań naukowych. Dzięki nowoczesnym formom promocji oraz zaangażowaniu wielu wybitnych osobistości (np. honorowym prezydentem jest Książę Edynburga) WWF należy do najbardziej prężnych, fachowych i wpływowych organizacji działających na rzecz ochrony przyrody. Zarejestrowana w Szwajcarii, posiada oddziały w wielu krajach, również w Polsce. Symbolem WWF jest panda.

Zespół przyrodniczo-krajobrazowy. Forma ochrony przyrody, która służy zachowaniu fragmentów krajobrazu naturalnego lub kulturowego o wysokich walorach estetycznych. Tworzone są w trybie rozporządzenia wojewody lub uchwały rady gminy.

PROPONOWANA LITERATURA

I. Zagadnienia podstawowe:

1. *Weiner J.*, Życie i ewolucja biosfery. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2003.
2. *Pullin A.S.*, Biologiczne podstawy ochrony przyrody. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2004.
3. *Wiśniewski J.*, *Gwiazdowicz D.*, Ochrona przyrody, Wydawnictwo Akademii Rolniczej w Poznaniu, Poznań, 2004.
4. Różnorodność biologiczna Polski, prac. zbior. *Andrzejewski R.*, *Weigle A.*, red. Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, Warszawa, 2003.
5. *Myczkowski S.*, Człowiek, przyroda, cywilizacja. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1976.
6. Ochrona i kształtowanie środowiska przyrodniczego, prac. zbior. *Michajłow W.*, *Zabierowski K.*, red. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa-Kraków, 1978.
7. *Kozłowski S.*, Przyszłość ekorozwoju, Wydawnictwo KUL, Lublin, 2005.
8. *Stanley S. M.*, Historia Ziemi, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2005.

9. *Umiński T.*, Ekologia, środowisko, przyroda. WsiP, Warszawa, 1996.

II. Zagadnienia historyczne i prawne:

1. *Radecki W.*, Zarys dziejów prawnej ochrony przyrody i środowiska w Polsce. Oddział Akademicki PTTK, Kraków, 1990.
2. Prawo o ochronie przyrody. Komentarz, *Sommer J.*, red., Wydawnictwo Prawo Ochrony Środowiska, Wrocław, 2001.
3. Teoretyczne podstawy prawa ochrony przyrody, *Radecki W.*, red., Wydawnictwo Prawo Ochrony Środowiska, Wrocław, 2006.
4. *Leńkowska A.*, Karty z historii ochrony przyrody. KAW, Warszawa, 1981.

III. Zagadnienia szczegółowe:

1. Parki krajobrazowe w Polsce, *Rąkowski G.*, red. Instytut Ochrony Środowiska, Warszawa 2002.
2. Rezerваты biosfery w Polsce, *Breymeyer A.*, red. Polski Narodowy Komitet MAB. Warszawa, 1997.
3. Ekologiczna sieć Natura 2000, *Makomaska-Juchiewicz M.*, i *Twork S.*, red. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków, 2003.
4. Monografie przyrodnicze polskich parków narodowych np.:
  - Świąty Babiej Góry, *Ptaszycka-Jackowska D.*, red. Babiogórski Park Narodowy, Zawoja, 2002.
  - Gorczański Park Narodowy, *Róžański W.*, red. Gorczański Park Narodowy, Poręba Wielka, 2006.
  - Roztoczański Park Narodowy, *Wilgat T.*, red. Roztoczański Park Narodowy, Zwirzyniec, 1994.
  - Przyroda Tatrzańskiego Parku Narodowego, *Mirek Z.*, red. Tatrzański Park Narodowy, Zakopane, 1996.
5. W latach 70-tych i 80-tych XX w. wydawnictwo Wiedza Powszechna wydało w serii „Przyroda Polska” ponad 20 popularno-nauko-

wych monografii przyrodniczych różnych regionów Polski. Tomiki te bywają jeszcze do nabycia w antykwiariatach, a ich treść przyrodnicza zachowała w znacznej mierze aktualność.

IV. Wybrane czasopisma:

1. Chrońmy przyrodę Ojczyzną. Dwumiesięcznik, organ Państwowej Rady Ochrony Przyrody, wydawany w Krakowie, przez Instytut Ochrony Przyrody PAN.
2. Aura. Miesięcznik, wydawany w Krakowie przez Naczelną Organizację Techniczną.
3. Przyroda Polska. Miesięcznik, wydawany w Warszawie przez Ligę Ochrony Przyrody.
4. National Geographic. Miesięcznik, wydawany w Warszawie przez Wydawnictwo G+J RBA.
5. Poznaj Świat. Miesięcznik, wydawany w Warszawie przez wydawnictwo „Bernardinum”.
6. Poznaj swój kraj. Miesięcznik, wydawany w Warszawie przez firmę „Amos”.

Odnaki turystyczno-krajoznawcze PTTK
propagujące poznawanie i ochronę przyrody

<i>Nazwa odznaki</i>	<i>Jednostka ustanawiająca, weryfikacja</i>
1. Turysta Przyrodnik	Komisja Ochrony Przyrody ZG PTTK Oddziałowe referaty weryfikacji
2. Przyjaciół Naturalnego Środowiska	Oddział przy Hucie Sędzimir Kraków
3. Znam Parki Narodowe	Wolski Oddział PTTK Warszawa
4. Miłośnik Puszczy Kampinoskiej	Regionalna Pracownia Krajoznawcza Warszawa
5. Przyjaciół Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego	Biuro Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego w Będzinie
6. Osobliwości Przyrody w Polsce	Oddział Wojskowy PTTK w Chełmie
7. Miłośnik Puszczy Kozienickiej	Klub Turystyczno-Krajoznawczy w Pionkach
8. Odznaka Turystyki Jaskiniowej	Oddział Międzyuczelniany PTTK Warszawa
9. Miłośnik Parków Krajobrazowych Mazowsza	Oddział Wolski PTTK Warszawa
10. Miłośnik Puszczy Noteckiej	Oddział PTTK w Szamotułach
11. Pomniki Przyrody powiatu Chełmskiego	Oddział Wojskowy PTTK w Chełmie
12. Miłośnik Ogrodów Zoologicznych	Oddział Wolski PTTK Warszawa
13. Przyjaciół Parków i Ogrodów	Oddział PTTK Żary
14. Miłośnik Puszczy Świętokrzyskiej	Oddział Miejski PTTK Skarżysko Kamienna
15. Szlakiem Leśniczówek	Sekcja Turystyki Kolarskiej „Sokół” w Radlinie
16. Jubileuszowa Odznaka Turysta Przyrodnik	ZG PTTK Oddział Świętokrzyski w Kielcach

Strony internetowe organizacji i instytucji związanych z ochroną przyrody:

- Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody (IUCN) – www.iucn.org
- Światowy Fundusz na rzecz Przyrody (WWF) – www.panda.org
- Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO) – www.unesco.org
- UNESCO – Program MAB (m. in. rezerwat biosfery) – www.unesco.org/mab/
- UNESCO – Lista Światowego Dziedzictwa – <http://whc.unesco.org>
- Program Środowiskowy Narodów Zjednoczonych (UNEP) – www.unep.org
- Światowe Centrum Monitoringu Przyrody – www.unep-wcmc.org
- BirdLife International – www.birdlife.org
- Międzynarodowe Stowarzyszenie Przyjaciół Przyrody (NFI) – www.nfi.at
- Międzynarodowe Stowarzyszenie Młodych Przyjaciół Przyrody (IYNF) – www.iynf.org

- Konwencja o Ochronie Bioróżnorodności (CBD), Sekretariat – www.cbd.int
- Konwencja Ramsarska, Sekretariat – www.ramsar.org
- Konwencja Waszyngtońska (CITES), Sekretariat – www.cites.org
- Ecological Tourism in Europe (ETE) – www.oete.de
- Międzynarodowa Komisja Ochrony Alp (CIPRA) – www.cipra.org
- Europejska Federacja Parków Narodowych i Krajobrazowych (EUROPARC) – www.europarc.org
- Program PANParks - www.panparks.org
- CEEweb (sieć organizacji ochrony przyrody z Europy środkowej) – www.ceeweb.org
- Organizacje i instytucje polskie:**
- Biuro WWF w Polsce – <http://www.wwf.pl>
- Instytut Ochrony Przyrody PAN – www.iop.krakow.pl
- Klub Przyrodników – www.kp.org.pl
- Liga Ochrony Przyrody – www.lop.org
- Ministerstwo Środowiska – www.mos.gov.pl
- Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków – www.otop.org.pl
- Polskie Biuro Konwencji Waszyngtońskiej – www.cites.info.pl
- Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura” – www.pronatura.org.pl

Polskie Towarzystwo
Turystyczno-Krajoznawcze

– www.pttk.pl

Pracownia na Rzecz Wszystkich Istot

– <http://pracownia.org.pl>

NATURFREUNDE
AMIS DE LA NATURE
FRIENDS OF NATURE
INTERNATIONAL

International
Young Naturefriends

SPIS TREŚCI

1. Wstęp	3
2. Co rozumiemy pod pojęciem ochrony przyrody?	5
3. Nasze kalendarium	14
4. Paragraf w plecaku, czyli ochrona przyrody na turystycznym szlaku	15
– Turystyka na terenach leśnych	16
– Turystyka na obszarach chronionych	19
– Ochrona gatunkowa	25
5. Ochrona przyrody, a turystyka	
– Czy można uniknąć konfliktu?	29
6. Jak się uczyć przyrody?	39
7. Słowniczek	43
8. Proponowana literatura	57
9. Strony internetowe organizacji i instytucji związanych z ochroną przyrody	61